

Tehdas- yhdyskunnan monijakoinen yhteisöllisyys

Inkeri Ahvenisto: Tehdas yhdistää ja erottaa Verlassa 1880-luvulta 1960-luvulle. Bibliotheca Historica 118, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2008, 557 s.

■ Pentti Renvall valisti, mihin historiantutkimus pyrkii paikallisella aiheenrajauksella:

”Se valitsee mitoiltaan pienemmän aiheen sen vuoksi, jotta se voisi tunkeutua siihen syvemmälle, kuin jos aihe olisi laajempi.” Kun aihe rajataan paikallisesti, ”on paljon helpompaa nähdä, miten siellä elämän eri alat: talous ja oikeus, kirkko ja politiikka koskettavat samoja ihmisiä ja vaikuttavat toisiinsa heidän mielissään”. (*Nykyajan historian tutkimus*. WSOY 1965, 266.) Monet tutkijat ovat menetelleet Renvallin suosittelemalla tavalla ja pureutuneet paikallisen rajauksen avulla yleisiin yhteiskunnallisiin muutoksiin. Tällaisessa tutkimusasetelmasa paikallisuus on metodologinen valinta eikä sinänsä olennainen teema. Viimeisten vuosikymmenten aikana on kuitenkin kehitelty kysymyksenasetteluja, joissa itse paikallisuuden merkitykset ovat keskeisiä. Erilaisia paikallisyhteisöjä on tutkittu ja vertailtu. Tästä on voitu edetä erittelemään paikallisuuden taloudellisia, kulttuurisia ja poliittisia merkityksiä sekä niiden vaihtelua ja muutosta. Paikallisuuden yleistä problematiikkaa on mahdollista käsitellä johonkin erityiseen paikallisyhteisöön keskittyvällä tutkimuksella.

Inkeri Ahveniston väitöskirja Turun yliopiston kulttuurihistorian oppiaineeseen on erinomainen esimerkki paikallisuuden monikerroksisesta erittelemisestä. Se käsittelee Pohjois-Kymenlaaksoon rakentunutta pientä Verlan pahvitehdasyhdyskuntaa. Paikallinen, alueellinen, kansallinen ja kansainvälinen lomittuivat yhteen siinä, miten tehdas loi yhteisyyttä ja eroja, synnytti sosiaalista vastavuoroisuutta ja hier-

arkiaa, määrittä sukupuolten ja sukupolvien suhteita, edisti sitoutumista oleviin rakenteisiin sekä pohjusti ristiriitoja ja loi edellytyksiä olevien olojen haastamiselle. Rakentamalla Verlan vaiheiden historiallista kontekstia sekä vertaamalla Verlaa vastaavanlaisiin yhteisöihin Ahvenisto tavoittelee yleisempää tietoa tehdasyhteisöistä. Verla ja verlalaiset ovat hänelle kuitenkin enemmän kuin välineellinen tutkimustapaus, sillä hän haluaa myös tallentaa ja välittää paikallista kulttuuriperintöä. Nämä kaksi tiedonintressiä luovat työhön mielenkiintoisen mutta myös hankalasti hallittavan jännitteen.

Tutkittavana on päättynyt prosessi, kadonnut maailma: Verla on entinen tehdasyhteisö. Ahvenisto tutkii kuitenkin myös muistamista ja muistelemista ja siten läsnä olevaa menneisyyttä. Verla elää poikkeuksellisen tunnustettuna muistin politiikan luomuksena. Tehdas on museoitu ja tehdasyhdyskunta sisällytetty Unescon maailmanperintöluetteloon esimerkkinä Pohjois-Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa 1800- ja 1900-luvulla kukoistaneesta maaseudulle sijoittuneen puunjalostusyhdyskunnan tyyppistä.

Yhden yrityksen hallitsemien tehdasyhdyskuntien sosiaalista järjestystä ja työnantajapolitiikkaa luonnehditaan usein paternalismin käsitteellä. Kansainvälistä tutkimuskeskustelua selostaen ja arvioiden Ahvenisto kyseenalaistaa käsityksen, että paternalismi olisi vain modernisaation myötä väistyviä traditioita. Hän päätyy kuitenkin käyttämään teh-

daspaternalismin käsitettä vain Verlan ensimmäisistä vuosikymmenistä. Myöhempään aikaan hän soveltaa yhdysvaltalaisesta tutkimuksesta omaksumaansa ”hyvinvointikapitalismin” (*welfare capitalism*) käsitettä. Tällä hän korostaa tehdasyhteisöisten käytänteiden niveltymistä liiketaloudellisiin näkökohtiin ja monella paikkakunnalla toimineen suuryhtiön, Kymin Osakeyhtiön, tavoitteisiin.

Tehdaspaternalismin ja hyvinvointikapitalismin käsiteerottelulla on jaksottavaa voimaa. Voi kuitenkin kysyä, millä ehdoin amerikkalaisiin suuryrityksiin liitetty hyvinvointikapitalismin käsite soveltuu pienen Verlan tarkasteluun. Kuten Ahvenisto itsekin tuo esiin, suomalaisen maaseudun pienessä tehdaskylässä työvoiman uusintamisen käytännöt eivät olleet yrityksen strategisen valinnan kysymyksiä siinä määrin kuin yhdysvaltalaisen uusinstitutionalistisen tutkimuksen käsittelemissä tapauksissa. Välttämättömyys riitti perusteluksi monille työväen elämästä muovanneille, sittemmin luontaiseduiksi, kollektiivisiksi palveluiksi ja yhdyskunnan infrastruktuuriksi kutsutuille yhtiön toiminnoille. Yhtiön kuului hoitaa, kun kulutustavaramerkkinoiden tai julkisen sektorin varaan ei voitu laskea.

Kysymyksenasettelussa kohtaavat näkökulmat ylhäältä ja alhaalta: Millä tavoin tehdas rakensi yhteisyyttä ja erillisyyttä tehdasyhdyskunnassa? Miten yhteisyys jäsenyi käytännössä ja yksilöiden kokemusmaailmassa? Miten yhtiön pyrkimykset otettiin vastaan ja tulkittiin?

Tehdas ja yhtiö ovat ensisijainen toimijataho. Tutkija näkee kuitenkin paljon vaivaa työväestön ja muiden ryhmien äänen ja moniäänisyyden esiintuomiseksi ja onnistuu hyvin. Sukupuolen merkitysten määrittäminen ja muuttuminen tehdasyhteisössä, työorganisaatioissa, työmarkkinoilla ja perheessä on läpäisevä teema.

Ansiokkaasti Ahvenisto pohdiskelee käsitteitään siltä kannalta, miten hän kykenisi tekemään oikeutta aikalaistoimijoiden tavoille jäsentää omaa olemistaan ja tekemistään. Hän ei ole kiinnostunut vain siitä, mitä ihmiset ovat kokeneet vaan myös siitä, miten he ovat sen kokeneet ja miten he sen muistavat. Tutkimus kiinnittyy tässä viime vuosikymmenten *oral history* -keskusteluun. Monien kulttuurintutkimuksen suuntausten tuella kehitelty lähestymistapa mahdollistaa aineiston lukemisen vivahteille herkällä tavalla.

Työstä näkyy vankka pe-rehtyneisyys tutkimuskirjallisuuteen, ja aineisto on laaja ja monipuolinen. Keskeistä on muistitieto. Se perustuu pääosin Ahveniston omiin haastatteluihin, joiden metodisia ja eettisiä kysymyksiä hän käsittelee syvällisesti. Verlalaisten muistitietoa on kerätty aikaisemminkin, ja myös nämä haastattelut kuuluvat aineistoon. Kunta- ja läänirajan halloman tehdaskylän vaiheita selvitetään Valkealan ja Jaalan kunnallishallintojen ja valtion viranomaisten tuottaman materiaalin avulla sekä ennen kaikkea käyttämällä kattavasti Verlan tehtaan toiminnasta syntyntä arkisto- ja muuta aineistoa. Tutkija on jäljittänyt

uutterasti seurojen ja yhdistysten materiaalia. Seurakunnan sekä uskonnollisten liikkeiden merkityksestä olisi kenties ollut löydettävissä lisätietoa, samoin työväenliikkeen toiminnasta. Valtakunnallisten järjestöjen aineistossa, kuten niiden lehdissä, saattaisi olla kuvauksia esimerkiksi jumalansanan tai työväenasian julistajien valitusmatkoista.

Tehdasyhdyskunnan piirteet tulevat eri pääluvuissa tarkasteluun eri näkökulmista: yhteisöllisinä rakenteina, työnantajapolitiikan kohteina, työväenliikkeen toimintaedellytyksinä. Esitystapa on perusteltu, joskin karsinta olisi voinut kirkastaa perusrakennetta. Teos on paksu. Se, että tavoitteena on myös paikallisen kulttuuriperinnön tallentaminen ja siirtäminen, ei ole opinäytetutkimuksessa aivan ongelmatonta. Kerronnassa on ainesta, jota kysymyksenasetteluun vastaaminen ei vaatisi. Työ- ja asuinolojen sekä muun elämänmenon yksityiskohtaista kuvausta voi perustella sillä, että vasta siten elämisen maku välittyy väkevästi, mutta esimerkiksi eläkekassan toimintatapojen näin seikkaperäinen selvittely voi vaikuttaa päinvastaisesti. Johdannossa ja päälukujen alussa annetut lukuohjeet sekä lukujen selkeät johtopäätösoosat auttavat kuitenkin olennaisen erottamisessa. Liitteisiin on mahdutettu runsaasti tietoa, samoin saksalaistyyppisiin alaviitteisiin.

Ahvenisto koettelee stereotypioita. Hän pystyy tarkentamaan paternalistisiin tehdasyhteisöihin yhdistettyjä käsityksiä työurien pituudesta. Myös liikkuvuus ja tilapäisyys olivat

olennaisia yhteisön dynamikalle ja sosiaalisille eronteille. Näissäkin tarkasteluissaan hän käsittelee muistitietoa taitavasti. Silloinkaan kun muistitiedon luoma kuva pysyvyydestä ja yhteisyydestä ei saa tukea muista lähteistä, hän ei suhtaudu muistitietoon vain epäluottettavana lähteenä vaan pohtii kokemista ja muistamista osana tutkimusteemaansa.

Tehtaan johdon verkostoja ja niiden muutoksia Ahvenisto käsittelee vakuuttavasti ja valaisee siten myös eliittiryhmien muotoutumista. Tehdastyön tarkastelussa ilmenee perehtyneisyys niin tuotantoprosessin kulkuun kuin työn asemaan ihmisten elämänmenossa. Erityisesti sukupuolen, iän ja siviilisäädyn sosiaalisten merkitysten erittely on ansiokasta. Suhteuttamalla Verlaa koskevaa tietoaan aiemman tutkimuksen tuloksiin tutkija onnistuu hyvin sekä kirkastamaan Verlan erityispiirteitä että kyseenalaistamaan totunnaisia yleistyksiä. Palkkauksesta ja erityisesti miesten ja naisten palkkaeroista tutkimus antaa tarkkaa tietoa, ja urakka- ja aikapalkkauksen merkitys työläisyhteisyydelle tulee hyvin esille.

Paternalismin ja hyvinvointikapitalismin käytäntöihin kuuluvat asumisjärjestelyt, koulut ja yritystasoiset sosiaalisen turvan järjestelmät. Kaikista näistä tämä Verla-tutkimus tarjoaa runsaasti hyvin eriteltyä ja tulkittua tietoa. Hieman epäselväksi tosin jää, miten suhteutuivat toisiinsa tehtaan eläkerahasto sekä köyhäinhuoltolain mukainen työnantajan velvollisuus huolehtia pitkäaikaisten työntekijöidensä elatuksesta.

Työväenliike tehdasyhdyskunnassa on tärkeä osateema. Vertailut muihin paikallisyhteisöihin, kuten Pohjois-Kymenlaakson suurempiin tehdasyhdyskuntiin, ovat tässäkin apuna. Kaikin kohdin ei käy aivan selväksi, vertaileeko tutkija erilaisia tehdasyhteisöjä vai tehdasyhteisökuvausten erilaisia tulkintoja suomalaisen tehdasyhteisön yleisistä ominaispiirteistä. Verlalaisten muistitiedon välittämä kuva sopuisasta yhteisöstä saa säröjä erityisesti vuosien 1917–18 osalta, mutta lähestymistapansa mukaisesti Ahvenisto on kiinnostunut tästäkin muistamisen piirteestä. Poliittisen toiminnan tarkastelussa olisi ollut syytä kiinnittää huomiota siihen, että kylää jakanut Jaalan ja Valkealan kuntaraja oli 1940-luvun lopulle myös vaalipiirien ja puolueiden piirijärjestöjen raja.

Sotien jälkeen työväenliike integroitui ja integroitui tehdas- ja yhtiöyhteisöön. Tarkastellessaan työväenedustajien osallisuutta Ahvenisto keskittyy tuotantokomiteaan, sodanjälkeiseen lakisäätöiseen työelämän osallistumisjärjestelmään. Tämä on oivallinen ratkaisu. Syntyy elävä kuva Verlan tuotantokomiteasta kohtauspaikkana, jossa käsiteltiin tehdasyhdyskunnan arkisia asioita. Sosiaalisia rajoja ylitettiin ja suhteellistettiin mutta myös tunnistettiin ja määriteltiin tehdasorganisaation eri ryhmien edustuksen myötä. ”Hyvinvointikapitalistisen” tehdasyhteisön elämänmenoa varjosti kuitenkin vuosikausia epävarmuus tuotannon jatkumisesta. Tehdas suljettiin vuonna 1964.

Inkeri Ahveniston tutkimus on todellinen syväporaus yhteen paikallisyhteisöön. Samalla se on painava puheenvuoro useisiin tutkimuskeskusteluihin, joita se teemallaan yhdistää. Esitys on sujuvaa ja ilmeikästä suomea. Oivallista tutkijanotetta osoittaa se, miten tutkijan oma ääni tulee kuuluviin ja miten hän arvioi kriittisesti ja eettisesti tutkimustyönsä ratkaisuja. Tutkijan perhetaustaan liittyvä omakohmainen sidos Verlaan antaa tulkintaan syvyyttä ja voimaa. Kuitenkin hän kykenee samalla ottamaan tutkimuksellista etäisyyttä nostalgiaan eli ottamaan nostalgian vakavasti osana tutkimuskohdettaan.

Pauli Kettunen